

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 2, Sayı 2, Yaz/Haziran 2022

OSMANLI FETİH SÖYLEMİNİN BİR YANSIMASI OLARAK SERHAT POLİTİKASI (1526-1566)*

**Frontier Policy as a Reflection Of The Ottoman Conquest Discourse
(1526-1566)**

Araştırma Makalesi • Research Article

Doç. Dr. Mehmet SOLAK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Bolu/TÜRKİYE
mehmetsolak09@yahoo.com

0000-0001-5304-7353

Geliş Tarihi/Received: 13.03.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 25.05.2022

Atıf/Citation

Solak, M. (2022). Osmanlı Fetih Söyleminin Bir Yansıması Olarak Serhat Politikası (1526-1566). *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (2), 175-192.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

* Bu çalışma Mehmet Solak'ın Hacettepe Üniversite'si Tarih Bölümü'nde Doç. Dr. Serhat Küçük danışmanlığında yaptığı *Erken Modern Dönemde Osmanlı-Habsburg Sınır Savunma Sistemleri (1540-1664)* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Öz

Orta Avrupa’da Osmanlı hâkimiyetinin hızlı bir şekilde genişlemesi hem Osmanlı hem de Habsburg yönetimlerinin kendi serhat bölgelerini her defasında yeniden organize etmelerine sebep olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı merkezî yönetimi, savunma sistemlerini düşmanla rekabet edecek şekilde yeniden düzenlemek zorunda kaldı. Diğer yandan Osmanlı serhatlerinin emperyalist bir gelenek ve bölgeler ağı üzerinden şekillendiği dikkate alınırsa, bu sürecin karmaşık ve çok yönlü boyutlara sahip olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Osmanlı serhat teşkilatı, saray iktidarını İstanbul ve taşrada yeniden kurgulamanın bir aracı olarak da görülebilecek Osmanlı fetih çabalarını hem etkilemiş hem de ondan etkilenmiş, başka bir tabirle fetihlerin hem öznesi hem de nesnesi olmuştur. Bu cümleden olmak üzere, Osmanlı aklının mutlakiyetçi sistemin öngördüğü şekilde, serhat bölgesini fetih politikasının devamı için bir üs görmesinden dolayı serhat kavramını “geçici olarak belirlenen mekân” olarak algıladığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Bu çerçevede Osmanlı fetih teşebbüslerinin 1526 ile 1560 arasında tekabül eden safhasında ve mezkûr dönemin Orta Avrupa politikası içerisinde anlamlı bir figürü temsil eden serhat bölgesinin gelişimini, özellikle de Budin’in alınması sonrasındaki bütüncül yapılanma aşamasını, Viyana’daki mutlakiyetçi rejim ve Osmanlı fetih ve idare gelenekleri açılarından okumak gerekmektedir.

Osmanlı siyasi tarihinde (1526-1560) önemli rol oynayan ve söz konusu dönemin fetih stratejisinde üs olarak da kullanılan serhat bölgesindeki savunma sisteminin tarihini, özellikle de Mohaç Muharebesi’nden (1526) İstanbul Antlaşması’na (1562) kadarki sürecinin kaleme alınması, sadece onun Osmanlı siyasi tarihindeki yerini bize göstermekle kalmayacak, aynı zamanda I. Süleyman devrinde takip edilen siyasetin nirengi noktalarını da gözler önüne serecektir. Nitekim I. Süleyman devri fetih politikasında üs olarak kullanılan serhat bölgesinin, Orta Avrupa egemenliğinde hangi merhalelerden geçtiğini gösterecektir. Bu çalışma Orta Çağ Macaristan Krallığı’nın etkin güç olma özelliğini yitirmesinin ardından, Osmanlı yönetiminin Habsburg serhaddinde hayata geçirdiği savunma stratejilerinin değerlendirilmesini ele almaktadır. Makalede öncelikle Orta Avrupa’da 1521

ile 1541 yılları arasında yapılan Osmanlı fetihlerinin öngördüğü serhat tasvir edilmektedir. Budin'i koruma merkezli savunma sisteminin niteliği, Tuna ve kolları üzerinde bulunan kilit garnizonlar egemenlik atına alınması bağlamında nehir taşımacılığını etkin bir şekilde kullanılması olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Merkezî iktidarın enstrümanı hâline gelecek olan söz konusu sistemi, 1552 ile 1556 yılları arasında yapılan düzenlemelerle daha güçlü bir yapı hâline getirilmişti. Makalenin son bölümünde ise İstanbul Antlaşması'nın (1562) Osmanlı'nın Habsburg serhaddindeki konumuna etkisi ve bölgedeki uygulamalar mercek altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Serhat, Habsburg, Osmanlı, Savunma Sistemi, Macaristan

Abstract

The rapid expansion of Ottoman domination in Central Europe caused both the Ottoman and Habsburg administrations to reorganize their frontiers each time. Therefore, the Ottoman central government had to reorganize its defense systems to compete with the enemy. On the other hand, if it is taken into account that the Ottoman frontiers were shaped through an imperial tradition and network of regions, it becomes clear that this process has complex and multifaceted dimensions. The Ottoman frontier organization both influenced and was influenced by the Ottoman conquest efforts, which can also be seen as a means of reconstructing the palace power in Istanbul and the provinces, in other words, it became both the subject and the object of the conquests. Apart from this sentence, it should not be overlooked that the Ottoman mind perceived the frontier as a "temporarily determined place" because it saw the frontier region as a base for the continuation of the policy of conquest, as envisaged by the absolutist system. In this context, in the phase of the Ottoman conquest attempts between 1526 and 1560 and the development of the frontier region, which represents a significant figure in the Central European policy of the aforementioned period, especially the holistic restructuring phase after the conquest of Budin, the absolutist regime in Vienna and the Ottoman traditions of conquest and administration. must be read from their perspective.

The history of the defense system in the frontier region, which played an important role in the Ottoman political history (1526-1560) and was also used as a base in the conquest strategy of the period in question, especially its process from the Battle of Mohac (1526) to the Treaty of Istanbul (1562), is not only the Ottoman political history. It will not only show us its place in history, but also reveal the triangulation points of the politics followed during the reign of Suleiman I. As a matter of fact, it will show what stages the frontier region, which was used as a base in the conquest policy of the reign of Suleiman I, passed through in the domination of Central Europe. This study deals with the evaluation of the defense strategies implemented by the Ottoman administration in the Habsburg frontier after the Medieval Kingdom of Hungary lost its ability to be an effective power. In the article, first of all, the frontier envisaged by the Ottoman conquests in Central Europe between 1521 and 1541 is described. It has been tried to reveal that the nature of the defense system centered on protecting Budin is the effective use of river transport in the context of the domination of key garrisons on the Danube and its tributaries. The said system, which would become the instrument of the central power, was made a stronger structure with the arrangements made between 1552 and 1556. In the last part of the article, the effect of the Treaty of Istanbul (1562) on the position of the Ottoman Empire in the Habsburg frontier and the practices in the region are examined.

Keywords: Frontier, Habsburg, Ottoman, Defense System, Hungary

Giriş

Orta Çağ Macar Krallığı, Belgrad'ın düşüşünden (1521) ve Mohaç Muharebesi'nin (1526) kaybindan sonra Habsburg ve Osmanlı siyasi güçleri arasındaki etkin güç özelliğini kaybetmiştir. Dolayısıyla Orta Macaristan'da Osmanlı ile Habsburg birlikleri arasında sıcak çatışmalar başlamıştı. Orta Macaristan'ı -1521 ve 1526 seferleriyle- zayıflattıktan sonra Orta Avrupa'nın güneydoğusunu kuşatan Osmanlı fetihleri, ilerleme ve yön bulma konularında Tuna Nehri'nden faydalanmıştır. Kendi kollarıyla desteklediği Belgrad ve Budin üzerinden bir yol gösteren Tuna Nehri, sol tarafında Erdel Prenslığı'nin

içlerine kadar giden Tisa ve sağ tarafında Bosna, Venedik Dalmaçyası'nın iç bölgelerine ve Hırvatistan'a ulaşan Sava, sağında onunla birleşen, Steiermark Alplerine dökülen ve kıyıları bataklık olan Drava kollarına sahiptir (Duffy, 1979: 199-201).

Mohaç Muharebesi sırasında Osmanlı fetih yönünün Budin üzerine döndüğünü (Gökbilgin, 1970:12) anlayan Habsburg yönetimi, Orta Çağ'dan beri Macarların istihdam ettikleri İtalyan condottierileri ve mimarları Budin Kalesi'nin güçlenmesi için görevlendirmiştir. Dolayısıyla Domenica da Bologna, şehri kale burçlarıyla koruma altına alırken surları geniş ve derin hendekler ile çevirmişti. Söz konusu hendekler Piacenza, Padva, Milan, Trevigli ve birçok İtalyan kalesinde görüldüğü gibi geri savunma alanlarıyla ve siperlerle donatılmıştı (Duffy, 1979: 201). Güçlendirme çalışmalarına rağmen Budin 1526 Eylül sonunda Osmanlıların eline geçmiştir.

Macar Kralı II. Lajos'un (1506-1526) Mohaç Muharebesi'nde ölmesiyle sahipsiz kalan Macar tacı, Erdel Voyvodası János Szapolyai (1487-1540) ile Prens I. Ferdinand (1503-1564) arasında mücadeleye sebep olmuştu. Söz konusu durum bağlamında 1527 ile 1536 yılları arasında Macaristan'da I. Ferdinand ile mücadele etmek zorunda kalan Osmanlı birlikleri, Hırvatistan ve Slavonya'ya doğru olan ilerlemelerini durdurmak zorunda kalmıştı (Fekete, 1949: 665-666). Macaristan'da Szapolyai'yi hâkim kılmak için¹ İstria ve Aşağı Avusturya'ya baskın düzenlemek zorunda kalan Osmanlı kuvvetleri, Budin'i ikinci kez ele geçirdiler (8 Eylül 1529) ve Estergon, Komron, Yanikkale üzerinden ilerleyerek Viyana'yı (27 Eylül 1529) kuşattılar (İbrahim Efendi, 1981:I: 67; Jorga, 2009:II: 344). Osmanlı ordusu, Viyana'nın güneyinde bulunan ince ve kötü inşa edilmiş Orta Çağ Kärntner Toru'nda birkaç delik açmalarına rağmen, Habsburg muhafızları tarafından 13 Ekim'de geri püskürtülmüşlerdi (Duffy, 1979: 201). Buna göre Viyana kuşatması, İstanbul açısından başarısız oluyor ve Raab, Plenttenberg,

¹ Szapolyai'nin sefer için (1529) Macaristan'a doğru gelirken Mohaç dolaylarında I. Süleyman ile görüşmeleri için bkz.: (Lütfi Paşa, 1341:335-336). Nitekim söz konusu görüşme sırasında Aziz Stephen tacı Preny'in elinde olmasından dolayı Szapolyai'ya taç giydirilememişti. Zira Vişegrad'ın fethinde Osmanlı'nın eline geçen taç, Viyana kuşatması sırasında Kral Szapolyai'a teslim edilmişti (Jorga, 2009:II: 346).

Altenburg gibi Viyana'yı koruyan dış çeperin Osmanlı hâkimiyetini tanınmasını engelliyordu.² Başarısızlığa rağmen söz konusu kuşatma, Szapolyai'nin Macaristan'daki hâkimiyetini tekrardan gerçekleştirmesine yol açmıştı. Nitekim Viyana seferi özelde Raça (Racs) ve Nemçe (Németi) üzerinde Osmanlı hâkimiyetini sağlarken (Hegyi, 2000: 163), genelde Osmanlı ile Habsburg serhatleri arasında -Kuzey ve Batı Macaristan hariç- müstakil bir tampon bölge oluşmasını sağlıyordu. Buna göre Latin dünyasının doğu sınırını Habsburg toprakları, kuzey sınırını Polonya oluşturuyordu (Poumarède, 2010: 27).

Osmanlı askerî aklı, 1537 yılına kadar Sirem ve Doğu Slavonya'daki tüm kaleleri fethetti ve böylece Morovik (Marót), Brod, Kaptol ve Pojega (Pozsega/Požega) Osmanlı kaleleri hâline geldi (Hegyi, 2000: 163). Öyle ki, Pojega'nın ele geçirilmesi, bir taraftan Osmanlı'nın askerî, kültürel ve demografik kaynağının Batı Balkanlardaki ayağı olan Bosna Sancağı'nın temelini oluştururken (Mujadžević, 2012: 104) diğer taraftan da Semendire, Hırvat ve Slavon topraklarının da elden çıkacağını aşıkâr etmişti. Bu sırada ilk önce Klis (1537),³ sonrasında İvarina, Nadin, Kadin ve Obruca kaleleri Osmanlı hâkimiyetini tanımışlardı (İbrahim Efendi, 1981:I: 141-142). Nitekim Orta Çağ Hırvat Krallığı'ndaki son Habsburg direnişi kırılmış, gelecek yüzyılda bölge üzerinde Osmanlı hâkimiyetinin sağlanmasının önü açılmıştı. Zira Klis'in fethi, aynı zamanda Osmanlı egemenliğinin Dalmaçya'nın iç kesimindeki Zrmanja ile Neretva nehirleri arasındaki bölgede güçlenmesi anlamına geliyordu (Bracewell, 2009: 29). Fakat Dalmaçya Adaları ve Zadar, Šibenik, Split gibi kıyı kasabaları Venedik egemenliği altında kalmıştır (Mujadžević, 2012: 104).

² Bu konuda Murphey (2007: 93), kuşatmanın fazla uzamasından dolayı sefer süresinin uzadığını belirtmiştir. Dolayısıyla kuşatma sonrasında Osmanlı birlikleri Brück'den Leitha Nehri geçerken yükünün büyük bir kısmı toprağa saplanmıştı. Zira yağmur ile birlikte nehirlerin taşmasıyla toprağın çamurlaşması ve bataklık oluşması, orduların geri çekilişini zorlaştıran etkenlerdendi. Bu şartları tecrübe eden Osmanlı askerî aklı, Uyvar kuşatmasında (1663) aynı duruma düşmemek için kuşatmayı uzatmamıştı.

³ Dalmaçya bölgesinde Split yakınında güçlü bir kale olan Klis, Habsburg Askerî Serhaddinin en ucundaki merkezi noktaydı. Söz konusu kaleyi Hırvat Prensi Petar Kružić yirmi beş yıl elinde tutmuş, fakat 1537 yılında kalenin Osmanlı egemenliğine girmesini engelleyememişti (Trifkovic, 2010: 22).

1. Osmanlı Serhat Savunma Sistemi Başlangıcı Üzerine (1540-1550)

Osmanlı idaresi, Macaristan coğrafyasında fethettiği toprakların savunulması ve akınlarda askerî üs olarak kullanılabilmesi için bütüncül bir serhat savunma stratejisi oluşturmuştu. Yeni savunma hattını daha çok Budin'in korunması üzerine inşa eden Osmanlı askerî aklı, fethettiği kalelerin arasındaki mesafenin bir günden fazla olmamasına dikkat etmiş, eğer uzaklık bir günden fazla ise başta nehir ağızlarına ya da nehirlerin birbiriyle birleştiği kavşak noktalarına müstahkem askerî yapılar inşa ettirmişti. Nitekim Tuna Nehri ve havzasında meydana getirilmeye çalışılan Osmanlı serhat savunma ağının merkezine Budin yerleştirilmişti. Osmanlı idaresi, doğudan batıya ve kuzeyden güneye uzanan yollar üzerinde stratejik konuma sahip olan Budin'in muhafazası için ilk önce 1543-44 yıllarında Estergon, Vişegrad ve İstolni Belgrad'ı hâkimiyeti altına almış; sonrasında batıdan gelecek tehlikelere karşı Estergon'u, güneyden gelecek tehditler için Hamzabey Sarayı'nı (Érd) ve Korkmaz'ı (Cankurtaran); kuzey ve kuzeydoğudan gelecek tehditlere karşı ise Vişegrad ve Vaç kalelerini tahkim etmişti. Bu müstahkem yapılardan Hamzabey, Val, Korkmaz ve Senmikloş nehir ile kara bölgelerinin bağlantı sağlaması açısından önem arz etmekteydi. Ayrıca Osmanlı taktikçilerinin bir bölgenin fethinden önce o bölgenin anahtarı durumdaki kaleyi ele geçirerek düşmanın savunmasını kırmaları dikkat çekicidir. Nitekim Erdel bölgesi için Varat, Leh toprakları için Köşice (Kassa/Kaş) kaleleri ele geçirilmişti. Zira ikmal yolları üzerindeki kilit mevkieler ele geçirilerek söz konusu garnizonların ihtiyaçları Tuna ve kollarının sunduğu nehir ulaşımı ile sağlanıyordu (Ágoston, 1999: 445; Ágoston, 2012b:114).

Osmanlı idaresinin serhat boylarında konuşlandığı askerî gücünü net rakamlarla ifade etmek zordur. Bu durumun sebebini mevâcib defterlerinin ücretlerini merkez hazineden alan ve serhat kalelerinde konuşlandırılan yeniçeri birliklerini dikkate almamasında aramak yerindedir. Ágoston'a göre (2013a:185-187; 2013b: 241-242; 2012a: 183) serhat boylarındaki stratejik kalelere önemli miktarda asker konuşlandıran Osmanlı askerî aklı, tımar sistemine bağlı olarak fethettiği toprakların gelirleriyle toprağa bağlı

süvarilerin geçimini sağlıyordu.⁴ Bu bağlamda Osmanlı idarecileri mali yönden avantaj sağlayacağını düşünerek serhatlerde fazla asker yerleştirmek yerine Habsburg askerî varlığı kadar asker konuşlandırarak bir denge politikası gütmüştür. Zira Habsburg yönetimi Askerî Serhat Bölgesi'ndeki garnizonlarında 1556 yılında 13.982, 1576 yılında 22.513, 1593 yılında 22.693 nefer konuşlandırırken; Osmanlı idarecileri buna Budin ve Temeşvar beylerbeyliğinde -ortalama olarak- 1556 yılında 14.400, 1576 yılında 18.100, 1593 yılında da 17.200 neferlik bir askerî varlık ile karşılık vermiştir. Bu sayılara, 7.000 neferlik Osmanlı tımarlı sipahisi ile 4.000 neferlik Habsburg/Macar/Hırvat soylularının *banderia* kuvvetlerini eklersek, birbirine denk sayıların karşımıza çıktığı görülür. Tam da bu sırada tedavüle giren yeni bir strateji ise fethedilen bölge garnizonlarına mevcut iç bölgelerdeki garnizonlardan nefer kaydırılarak masrafların artmasının önlenmesiydi. Zaten Osmanlı hâkimiyetinin mütemmim cüzü olduğu Macaristan coğrafyasında Osmanlı asker sayısının zamanla azaltılması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Macaristan'daki hâkimiyetinin güçlenmesi anlamı taşıyacaktı. Nitekim Osmanlı askerî aklı, XVI. yüzyılın ortalarında 20.000-22.000 olan ücretli nefer sayısını, fethettiği bölgelerin artmasına rağmen 1610 yılı itibariyle -Budin, Eğri, Temeşvar ve Kanije beylerbeyliklerine bağlı kalelerde- 19.000'e indirmişti. Ancak hâkim olunan bölgenin genişliği ve coğrafi şartların olumsuzlukları göz önünde bulundurulduğunda bu sayı yetersizdi.⁵

Bu yeni örgütsel yapı aynı zamanda yeni bir hizmet rejimini de öngörmekteydi. Buna göre öncelikle serhat bölgesindeki tahkimatın ihtiyaç duyduğu askerî malzemelerin düzenli bir şekilde dağıtımı yapılacaktı. Bu hizmet rejiminin hayata geçirilmesiyle hâkim siyasî yapının bir enstrümanına

⁴ Osmanlı merkezî yönetimi, kale muharebelerinde yararlılık gösterenlere tımar tevcih ediyordu (*Osmanlı Belgelerinde Hırvatistan*, b.n. 94, s.290-291; b.n. 97, s.328-329; b.n. 99, s.332-333; b.n. 100, s.334-335). *Osmanlı Belgelerinde Hırvatistan* isimli eser, bundan sonra metin içinde "OBH" şeklindeki kısaltılmış hâliyle ifade edilecektir. Eser isminden sonra gelen rakam, belge numarasıdır (b.n.).

⁵ Ağoston (2009:161) Osmanlı askerî aklının, Macaristan'daki serhat kalelerini yerel birliklerle askerlendirmeyi başardığında merkezî birliklerin sayısını azalttığı tezini Kanije üzerinden örneklendirmiştir. Dolayısıyla Kanije Kalesi'nde 1615 yılında 1.325 yerel nefer varken, 1627 yılında söz konusu sayı 1.650'e çıkmıştı. Nitekim söz konusu kaleye İstanbul'dan gelen yeniçeri sayısı 1629 yılında 170'e düşmüştür.

dönüşecek olan serhat savunma sistemi, Erken Modern Dönemde Orta Avrupa'da Habsburg idaresi ile girişilen mücadelede Osmanlı'ya üstünlük ve avantaj sağlıyordu. Osmanlı askerî aklı, güvenlik merkezli düşünce yapısının bir ürünü olan savunma sisteminin işlerliğini sağlayan söz konusu ihtiyaç rejimini gerçekleştirmek için Balkanlardaki nehir ağlarını etkin bir şekilde kullanmıştı. Nitekim Tuna ve kolları üzerindeki önemli askerî yapıları hâkimiyeti altına alan Osmanlı yönetimi, nehir taşımacılığını etkin bir şekilde kullanarak Tuna ötesinde askerî güç bulundurabiliyordu. Bu bağlamda 1540 seferinde Estergon'u kuşatmak için gerekli olan ağır kırk parçayı nehir taşımacılığı sayesinde nakletmiş olan Osmanlı idaresi, bu silahların otuz iki tanesini 1552 yılında gerçekleşen Eğri ve Temeşvar kuşatmalarında kullanmıştır. Tam bu sırada yapılan diğer bir eylem ise söz konusu ağır silahlar/toplardan yirmi dördünün, kullanılmaya hazır bir şekilde Tisa ve Zagyva nehirlerinin birleştiği yerde bulunan Solnok'un (Szolnok) fethinde kullanılması için tekrar nehir taşımacılığı ile nakledilmesi idi (Duffy, 1979: 201). Bunun yanında Tuna su yolu sayesinde savaşta kullanılması gereken tahıl, hayvanı ve hayvan yemini muhtemel cephenin beş günlük yürüyüş mesafesindeki yakın noktalara aktaran Osmanlı stratejistleri, Tisa ile Tuna nehirlerinin birleştiği noktayı kontrol eden Titel ve Drava ile Tuna kavşağını kontrol eden Ösek gibi nehir taşımacılığında önemli kilit mevkileri de ellerinde tutmaktaydı (Murphey, 2007:110, 124).

Osmanlı serhat savunmasının kendi örgütsel işlerliğini sağlıklı sürdürmesi açısından uçlardaki istihbarat işlerliği büyük önem taşımaktaydı. Öyle ki, istihbarat ağı olmadan Habsburg güçlerinin ne zaman, ne kadar bir kuvvetle, nereye saldıracakları bilinmediği için savunma hazırlıkları yapılamazdı. Nitekim kayda alınan/alınamayan bu gizli bilgiler, birçok başarılı/başarısız seferin gerçekleşmesini sağlamaktaydı. Buna göre, uçlardaki köylerden ve Habsburg tarafına girip çıkan tüccarlardan-özellikle sığır tüccarlarından- istihbarat ihtiyaçlarını sağlayan Osmanlı serhat yöneticileri, kuşatılacak bir kalenin savunmasının zayıf yönlerini kolaylıkla öğrenebiliyorlardı. Aynı şekilde Habsburg askerî serhat bölgesinin yöneticileri de uçlarda kendi istihbarat faaliyetlerini gerçekleştiriyorlardı. Söz konusu istihbaratın büyük bir kısmı tıpkı Osmanlı tarafında olduğu gibi,

Osmanlı topraklarında ticaret yapan tüccarlardan alınıyordu. Buna ek olarak, askerî serhadde her kalenin bir casusu bulunuyordu. Bunların yanı sıra her iki taraf, gönderdikleri elçiler üzerinden de birbirleri hakkında gizli bilgiler ediniyordu. Söz konusu casusluk faaliyetlerinden dolayı hem Osmanlı hem de Habsburg tarafı serhat bölgelerindeki faaliyetlerini gizli tutmak zorundaydı. Nitekim casusların hepsi, bilgi/istihbarat toplama, analiz, operasyon, karşı istihbarat ve casusluk kapasitesine sahip olup çekirdekten yetişmeydi. Söz konusu casusların yanında ücret karşılığında her iki tarafa çalışan Greek-Ortodoks casuslar da bulunuyordu. Bunun bilincinde olan Osmanlı serhat yöneticileri önemli konularda bu dönme casuslar yerine Katolik papazları kullanmayı tercih ediyorlardı (Sándor, 1970:265-321).

Serhat bölgesindeki dil sorunu, yukarıda tasvir etmeye çalıştığımız istihbarat hareketlerinin daha karmaşık bir hâl almasına sebep oluyordu. Mezkûr bölgede XVI. yüzyıla kadar istihbarat dili olarak Slav dilleri kullanılmış, fakat zamanla yerel diller yerini Macarcaya bırakmıştı. Budin Paşaları'nın Habsburg tarafı ile Macarca yazışmaları, Habsburg kaptanları ile Macarca görüşmeleri pragmatik Osmanlı yönetim anlayışının devreye girmesine sebep oldu. Bu bağlamda Macarca bilen kadıları bölgede görevlendiren Osmanlı idari aklı, kazanılan istihbarat sayesinde düşmanın son durumu hakkında bilgi edinerek, düşman birliklerinin moralini bozacak ön hamleler yapabiliyordu (Ágoston, 1999: 445; 2012b: 110).⁶ Nitekim Osmanlı yönetiminin serhat bölgesinde Macar dilini bu kadar önem vermesinin yakın sonucu Macarların Habsburg tesirinden kurtulmalarına, uzak sonucu ise Macar millî bilincinin oluşmasına katkı sağlamasıdır (Sándor, 1970:25-26).

2. Osmanlı Serhat Savunma Sisteminin Tam Teşekküllü Hâle Getirilmesi

Edirne Barışı (1547) devam ederken, Erdel'de János Zsigmond Zápolya'ya (II. János/1540-1571) yardımcı olması için gönderilen

⁶ Osmanlı idaresi, serhat kalelerinin tesliminde etkin rol oynayan Macarca ve Almanca bilen kişilere, askerî birlikleri içinde yer veriyordu. Dolayısıyla Uyvar Kale kuşatmasında (1663) ve Komar Palankası'nın teslim alınmasında (1664) söz konusu kişiler aktif rol oynamıştı (*Mühürdar Hasan Ağa*, 1996:162, 264-265).

Martinuzzi'nin girişimleri, Avusturya Arşidükü I. Ferdinand ile Macaristan Kralı II. János'un naibesi olan annesi Izabela Jagiellonka arasında, Osmanlı İmparatorluğu'ndan gizli olarak Weißenburg/Karlsburg Antlaşması'nın imzalanmasına sebep olacaktı (19 Temmuz 1551). Kraliçe'nin oğlu II. János adına Erdel ve Macaristan'ı Habsburg idaresine teslim etmesi ve karşılığında Opole Dükalığı'nın yönetimini devralmasını sağlayan söz konusu gizli ittifak (Setton, 1984:567), Habsburg idaresinin Orta Çağ Macaristan Krallığı'nın büyük bir kısmını kendi hâkimiyeti altında birleştirmesini sağlayacaktı. Genel olarak Osmanlı ile Habsburg güçleri arasındaki mücadelenin tekrar başlaması ve özel olarak Osmanlı birliklerinin toplamda on dört kaleyi ele geçirmesi bu diplomatik ortamın bir ürünüydü (Gökbilgin, 1970, s.34-35).

Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. yüzyılın ortalarından itibaren - özellikle 1552 seferinden sonra- ele geçirdiği ve inşa ettiği askerî yapılardan oluşturduğu ağı, bütüncül bir savunma sisteminin ilk örgütlemesi olduğunu öne sürmek mümkündür. Merkezî siyasetinin enstrümanı hâline gelecek olan ve temelini Orta Çağ Macar Krallığı'nın fethedilen askerî yapıların oluşturduğu Osmanlı serhat savunma sistemi, 1552 yılında yapılan Macaristan seferi sonrasında yapılan önemli düzenlemelerle de bilhassa başkentin arzu ettiği daha güçlü bir yapı hâline geliyordu. Öyle ki, Estergon Kalesi'nin güvenliği açısından Cığerdelen (Uyvar ve Leva'dan gelecek tehlikeleri önleyecek) ve Tepedelen ile Ipel/Ipoly Nehir ticareti açısından Diregel askerî yapıları inşa edilerek bir taraftan buldukları bölgelerde huzur ve güven sağlanırken, diğer taraftan da İstanbul otoritesi tesis edilecekti (Kopcan, 1993: 526-527). Bunun yanında Canbek Kalesi'de inşa edilerek Hamzabey Sarayı (Érd), Korkmaz (Adony) ve Budin hem kuzeyden hem güneyden güvence altına alınmıştı. Tam da bu yeni örgütsel yapı içinde yer alan diğer bir savunma zinciri ise Vaç, Novigrad, Hatvan, Canfeda üzerinden Solnok (1552) Kalesi'ne ulaşan ve Budin'i ve Tisa-Zagyva halicini koruyan ağıdı. Bu türden bir savunma sisteminin uygulanmasında, nehir yollarının güvenliğinin sağlanması önemli bir yere sahiptir. İşte tam da bu noktada, söz konusu politikayı gerçekleştirmek için nehir kıyısındaki kalelerin fethi gerçekleştiriliyordu. Dolayısıyla Güneydoğu Macaristan'da, Tisa'nın ötesinde yer alan nehir yollarının güvenliği, 1551-1552 yıllarındaki kale fetihleriyle

sağlandı. Bu bağlamda Belgrad'ın karşısında Budin'in doğusunda yer alan ve Temeşvar bölgesi fetihleri için büyük bir önem taşıyan Tisa Nehir Havzası'nın hacimli limanı Beçe (Becse/Beçey), Tisa'nın kollarından Bega Nehri üzerindeki Beçkerek (Becskerek) ve Varat, Tisa'nın diğer kolu Mureş Nehri üzerindeki geçiti koruyan Çanad (Csanád) ve Çanad'ın doğusunda yer alan Lipova (Lippa) kaleleri Osmanlı hâkimiyetine alındı. Nitekim Belgrad ve Semendire'ye gelen erzak gemilerinin geçiş alanlarının güvenliği sağlanmış oldu. Bunun yanında Tuna'nın kollarından olan Timiş Nehri'nin ve Güneydoğu Macaristan'ın emniyetini de Temeşvar'ı fethederek (1552) sağlayan Osmanlı askerî aklı, 1552 ile 1556 yılları arasında hâkimiyeti altına aldığı askerî yapılar ile Tuna Havzası'nın Estergon'a kadar olan kısmını güven altına aldı (İbrahim Efendi, 1981:I: 203-207; Ágoston, 2013a:191-193, 198; 2012b: 115-116, 126; 2012a: 112; Jorga, 2009:III: 45; Finkel, 2007: 123). Ardından Osmanlı yönetimi Caźma ve Virovitica'yı fethederek (1552) Drava ve Sava nehirleri arasındaki son ilerleme noktası olan Začasna Sancağı'nı örgütledi. Söz konusu yeni oluşum, Osmanlı fetihlerinin ilerleyişi açısından bakıldığında, Sava ve Adriyatik arasındaki akınların kırk yıl için, eskisi kadar muhteşem olmayacak şekilde, Una ve Kupa vadilerine kaydığını söylemek son derece uygundu (Mujadžević, 2012: 104-105).

Her ne kadar yukarıda tasvir etmeye çalıştığımız savunma sistemleri oldukça karmaşık ve uzun olsa da, Osmanlı yöneticileri 1558 ile 1560 yılları arasında serhat bölgesindeki askerî yapıların berkitilme çalışmalarını da gerçekleştirdi. Bu bağlamda Yergögü (3MD, h:811,1595), Peşte (3MD, h:513, 848), Ösek (3MD, h:1349), Segedin (3MD, h:1157), Peçuy (3MD, h:585) kaleleri ile Seçen Parkanı (3MD, h:1559) tamir edildi; Zaceşne Sancağı'nda ve Mohaç'ta (3MD, h:342) yeni parkanlar inşa edildi (3MD, h:1471); düşman tarafından yakılmış olan Berkofça Kalesi'nin tekrar inşasına izin verildi (3MD, h:702); Zaceşne Kalesi'ne top takviyesi yapıldı (3MD, h:551); Hatvan Kalesi'nin nefer sayısı arttırıldı (3MD, h:1149). Ayrıca Osmanlı başkenti, serhat bölgesindeki yöneticilerine eşkıyalık konusunda tedbir alma yükümlüklerini sık sık hatırlatmayı da ihmal etmiyordu (3MD, h:960, 914, 716, 699, 148, 240, 193, 192, 295, 407, 665).

3. Ateşkes Döneminde Osmanlı'nın Habsburg Serhaddi (1555-1562)

Osmanlı İmparatorluğu ile Kutsal Roma Cermen İmparatorlukları arasında 1550 yılında başlayan harp, Belçikalı Ogier Ghiselin de Busbecq'in (1522-1592) yedi yıl süren müzakereleri sonucunda imzalanan İstanbul Antlaşması (1 Haziran 1562) ile sona ermişti. Sekiz yıl geçerli olan söz konusu antlaşma, genel olarak Edirne Barışı (1547) ile belirlenen sınırların kabul edilmesi, özel olarak Viyana'nın İstanbul'a yıllık haraç ödemesine devam etmesi, Habsburg yönetiminin Erdel'in iç işlerine karışmaması ve János Zsigmond Zápolya'nın Erdel Kralı olarak resmen tanınması gibi kararların bir ürünüydü. Antlaşmanın artan baskısı, serhat bölgesiyle ilgili olarak Erdel dışındaki II. János'un elinde olan Tisa Nehri ötesindeki bölgelerin Ferdinand'a verilmesi, Ferdinand'ın kendine ait kaleleri tamir edip kuvvetlendirmesi ve kesinlikle Osmanlı tarafında kale inşa etmemesi konularında uygun bir ortam yaratmıştı. Yeni barış aynı zamanda serhat bölgesindeki köylerden eskisi gibi her iki tarafın vergi almasını ve sınırların ortak heyet tarafından belirlenmesini öngörüyordu (Busbecq, 2016:80, 241, Gökbilgin, 1970:36; Aydın, 2001: 25-27).

Barışın uygulanmasında, fetih/büyük akınlarının durması önemli bir yere sahipken yağma/küçük akınlarının devam etmesi hiçbir sorun yaratmıyordu. Bu bağlamda İstanbul Antlaşması'ndan (1562) sonra Osmanlı-Habsburg serhaddindeki küçük akınlar karşılıklı şekilde devam etmişti. Nitekim Habsburg birlikleri Seçen'e hücum ederken, Osmanlı kuvvetleri Samoş Nehri kıyısındaki bazı şehirlere akınlar gerçekleştiriyordu. Barış müzakereleri sırasında (1555-1562) dahi serhat bölgesinin çeşitli yerlerinde söz konusu küçük çatışmalar yaşanmıştı. Öyle ki İstanbul, Osijek'in Ürdük varoşunun eşkiyalar tarafından yakıldığını (OBH, 42:144-145), Sigetvar kaptanı Hırvat Marko'nun Tuna Nehri'ni geçip Segedin Sancağı'nın köylerini yağmaladığını (OBH, 43:146-147) ve Mohaç Sancağı'ndan gelen Müslümanları esir aldığını (OBH, 46:152-155) biliyordu.

Osmanlı askerî aklı, yeniden nizam verilen serhat bölgesinde bir taraftan küçük akınları devam ettirirken, diğer taraftan da bölgenin güvenliği ve huzuru için gerekli önlemleri almaya devam etmişti. Dolayısıyla Dîvân-ı

Hümâyün; Bobofça ve Horkda kalelerindeki eşkıyaların faaliyetlerinin önlenmesi (OBH, 46:152-155), Sigetvar eşkıyasının Pojega Nahiyesi'ne saldırısı engellemek için Drava Nehri kenarındaki Moslavine'ye palanka inşa edilmesi (OBH, 44:148-149), Klis Livası'nda yetmiş adet kalenin şenlendirilmesi (OBH, 47:156-157), Bosna sınırındaki Sava Nehri yakınındaki bölgenin düşman donanmasının saldırılarından korunması için Yasenofça Kalesi'nin tamir edilip içine asker yerleştirilmesi (OBH, 50:162-163) ve Arad Palankası'nın berkitilmesi (6MD: 218) yönünde kararlar aldı. Bunların yanında 1564 yılında Osmanlı başkenti, Habsburg yönetiminin Tisa Nehri yakınındaki Erdel topraklarında bir barkan ile iki hisar inşa etmesine de izin vermedi (6MD, h:17, 31, 32, 33).

Her ne kadar serhat bölgesinde sükûnetin tam anlamıyla sağlanması imkânsız olsa da, Osmanlı siyasî aklı Orta Macaristan'daki hâkimiyeti döneminde özellikle uçlardaki ticaretin gelişmesi için büyük çaba sarf etmekteydi. Nitekim tüccarların ve mallarının emniyeti için önlemler alınarak, ticaretin güvenli bir şekilde yapılması sağlandı (6MD, h:639, 640, 322; Sándor, 1970: 42-43). Serhat ile iç bölgeler arasında yabancı tüccarların ticaret yapmasını da izin veren Osmanlı idaresi,⁷ uçlardaki silah ticaretini de kontrol ediyordu (Nicolle, 2013: 43-44).

Sonuç ya da Osmanlı Serhaddinde Yeni Bir Başlangıç

Yukarıda tasvir etmeye çalıştığımız gibi, Erken Modern Dönemde imparatorluklar arasında sürekli değişen sınırlar, kesin ve kalıcı bir barışın tesisini adeta imkânsız kılıyordu. Dolayısıyla Orta Avrupa'da birbirlerine karşı siyasi mücadeleye girişmiş olan Osmanlı ve Habsburg siyasi güçleri kendi savunma sistemlerini örgütlemek zorunda kalmıştı. Bu şartlar altında savunma sistemini Budin'in güvenliği üzerine kurgulayan Osmanlı yönetimi, söz konusu stratejisini gerçekleştirmek için birtakım yöntemler izlemişti. Yani yöntemlerden ilkinin Tuna nehir havzasının güvenliğini sağlamak

⁷ Osmanlı merkezî yönetimi, Dîvân-ı Hümâyün'un 4 Ekim 1564 tarihli kararına göre, Leh Kralı elçisi ve tacirlerine Filek (Filakovo) Kalesi'nde ticaret izni vermiştir (6MD, h:201).

olduğunu koyarsak nehir bölgesinin -1526-1560 yılları arasında-güçlendirmesi ile karşılaşırız. İşte bu sebeptir ki Tuna Nehri ve kolları üzerinde, birbirine bir günlük yürüyüş mesafesinden uzak olmayan bir kale ağının oluşması sağlanmıştır. Dahası, erzak ve mühimmat sevkiyatı nehirler aracılığıyla güvenli bir şekilde nakledilerek aslında Osmanlı sınır savunması güçlendiriliyordu. Savunma sisteminin örgütlenmesinde uygulanan ikinci yöntem ise Budin ve Peşte'nin emniyeti için bir kale ağı oluşturmaktı. Bu ağ, daha çok Orta Çağ Macar Krallığı'nın askerî yapılarından ve stratejik bölgelere yeni inşa edilen istihkâmlardan oluştuğu düşünüldüğünde, Habsburg tehdidine karşılık Osmanlı merkezîyetçiliğinin belki de en katı şekliyle hayata geçirildiğini gösteriyordu.

1580'li yılların ortalarında serhat bölgesindeki savunma sistemi tamamlanmış olan Osmanlı merkezî yönetimi aynı zamanda Uzun Harp (1593-1606 Osmanlı-Habsburg Savaşı) sonrasındaki fetihleri sonrasında serhatteki idari bölgelerini yeniden yapılandırmak zorunda kalmıştı. Harbin sonunda oluşan yeni serhaddin, idarî açıdan bakıldığında, Noviograd, Sečen ve Filek'in kaybedilmesine rağmen Eğri (1596) ile birlikte Kanije'nin (1600) alınıp beylerbeylik merkezi yapılarak daha güçlü hâle getirilmesi son derece uygundu. Ayrıca Varad (1660) ve Uyvar (1663) gibi önemli kalelerin de alınmasıyla oluşan bu yeni yapılanma, XVI. yüzyılda örgütlenen Budin ve çevresini koruyan savunma zincirinin zayıflamasına sebep olacaktı. Nitekim Noviograd'ın 1594-1664 yılları arasında Habsburg hâkimiyetinde olması Budin'i kuzeyden gelecek saldırılara karşı savunmasız bırakıyordu. Dahası Uzun Harb'ten sonra Budin'i koruyan kale ağı yenilenmiyordu. Çünkü her iki devlet, savaştan sonraki yarım asırlık sürede barışı koruyan bir siyaset izlemiştir. Özetle, Zitvatorok ile (1606) Vasvar (1664) antlaşmaları arasında savunma sistemlerinde büyük değişiklikler yapılmıyor ve daha iyi savunabilmek amacıyla yapılacak reformlar için barışa ihtiyaç duyuluyordu.

KAYNAKÇA

Yayınlanmış Kaynaklar

BDAGM. (1993). *3 Numaralı Mühimme Defteri*. Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

BDAGM. (1995). *6 Numaralı Mühimme Defteri*. Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

BDAGM. (2010). *Osmanlı Belgelerinde Hırvatistan*. Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

Lütfi Paşa (1341). *Tevarih-i Al-i Osman*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Peçevi İbrahim Efendi (1981-1982). *Peçevi Tarihi* (2 cilt; B. S. Baykal, Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Araştırma Kaynakları

Ágoston, G. (2009). Guarding the Frontier. Ottoman Border Forts and Garrisons in Europe by Mark L. STEIN. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 52(1), 159-163.

Ágoston, G. (2012a). Doğu-Orta Avrupa'da İmparatorluklar ve Savaş, 1550-1750: Osmanlı-Habsburg Rekabeti ve Askeri Dönüşüm. T. İnceoğlu (Ed.). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç* (s.169-212; M. F. Çalışır, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.

Ágoston, G. (2012b). Çevre ve Sınır Tarihi Çalışmalarının Buluştuğu Yer: Macaristan'daki Osmanlı-Habsburg Sınırı Boyunca Nehirler, Ormanlar, Bataklıklar ve Kaleler. T. İnceoğlu (Ed.). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç* (s.97-130; M. F. Çalışır, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.

Ágoston, G. (2013a). Macaristan'da Osmanlı Fethi ve Osmanlı Askeri Serhaddi. K. Şakul (Çev. ve Haz.). *Osmanlı'da Savaş ve Serhad* (s.179-202). İstanbul: Timaş Yayınları.

Ágoston, G. (2013b). Savunmanın Maddi Külfeti: 16. ve 17. Asırlarda Macar Serhaddindeki Osmanlı Kale Zincirinin Mali Yükü. K. Şakul (Çev. ve Haz.). *Osmanlı'da Savaş ve Serhad* (s.225-264). İstanbul: Timaş Yayınları.

Aydın, Y. A. (2001). *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg Anlaşmaları ve Uygulamaları*. Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Bracewell, C. W. (2009). *16. Yüzyılda Adriyatik'te Korsanlık ve Eşkiyalık, Senjli Uskoklar* (M. Moralı, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (t.y.)

Busbecq, O. G. (2016). *Türk Mektupları. Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)* (4. bas.). (Derin Türkömer, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Duffy, C. (1979). *Siege Warfare: The Fortress in the Early Modern World 1494-1660*. London-Henley: Routledge & Kegan Paul.

Fekete, L. (1949). Osmanlı Türkleri ve Macarlar, 1366-1699. *Bellekten*, 13(52), 663-743.

Finkel, C. (2007). *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300-1923* (Z. Kılıç, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları. (2005).

Gökbilgin, M. T. (1970). Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Amilleri, Geçirdiği Safhalar. *Kanuni Armağanı* (s.5-39). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Hegyı, K. (2000). The Ottoman Network of Fortresses in Hungary. G. Dávid ve P. Fodor (Ed.). *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europ: The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest* (s.163-193). Leiden-Boston-Köln: Brill NV.

Jorga, N. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (6 cilt; N. Epçeli, Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi. (1909).

Kopcan, V. (1993). Ciğerdelen. *İslam Ansiklopedisi* (c.7, s. 526-527). Ankara: Türk Diyanet Vakfı.

Mujadžević, D. (2012). The Other Ottoman Serhat in Europe: Ottoman Territorial Expansion in Bosnia and Croatia in First Half of 16th Century. *GAMER*, 1(1), 99-111.

Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 150-1700* (M. T. Akad, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi. (t.y.).

Nicolle, D. (2013). *Osmanlı Orduları 1300-1774* (Ö. Kolçak, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (1983).

Poumarède, G. (2010). *Haçlı Seferi'ne Son Çağrı, Yeniçağ Avrupası'nda Osmanlı İmgesi* (İ. Birkan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (2004).

Sándor, T. (1970). *Macaristan Türk Âleminde Çizgiler* (S. Karatay, Çev.). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı. (t.y.).

Setton, K. M. (1984). *The Papacy and the Levant, 1204-1571*. Philadelphia: American Philosophical Society.

Trifkovic, S. (2010). *The Krajina Chronicle: A History of Serbs in Croatia, Slavonia and Dalmatia*. Chicago-Ottawa-London: The Lord Byron Foundation for Balkan Studies.

Yücel, A. S. (1996). *Mühürdar Hasan Aga'nın Cevahirü't-Tevarihî*. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.